

Key words: causative verbs, movement and dislocation verbs, metaphor, causative construction, causative situation.

Л.М. Менько

СТРУКТУРА ДЕФІНІЦІЙ НАЗВ ОСІБ У СЛОВНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 20-ТИ ТОМАХ

У статті досліджується семантична структура дефініцій іменникових лексем на позначення назв осіб на базі Словника української мови в 20-ти томах.

Ключові слова: найменування осіб, лексикографічна дефініція, семантична структура слова, типи (способи) побудови тлумачень, лексико-семантична група.

Розробка проблеми структурування лексичного значення з метою типізації та стандартизації побудови словникових дефініцій є актуальною на сучасному етапі створення й оновлення загальномовних словників. Метою нашого дослідження способів побудови іменникових дефініцій є аналіз загальних засад їхнього формування, що дозволить лексикографові спиратись на вироблені принципи тлумачної лексикографії, традиції стислої і строгого формулювання дефініцій у тлумачних словниках.

Проблема лексичної семантики широко представлена у науковій літературі. Їй присвячені праці В.В. Виноградова, Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, Л.М. Васильєва, Л.О. Кудрявцевої, Е.В. Кузнєцової, Ж.П. Соколовської, Й.А. Стерніна, Д.М. Шмельова, О.О. Потебні, В.М. Русанівського, О.О. Тараненка, Л.А. Лисиченко, В.В. Жайворонка та ін. Питаннями розробки методів дослідження семантичної структури слів та класифікації елементів значення займалися О.С. Ахманова, В.Г. Гак, Е.В. Кузнєцова, В.В. Левицький, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, А.Я. Шайкевич, Д.М. Шмельов, А.М. Шрамм та ін. Проблему лексикографічного тлумачення висвітлювали у своїх роботах Д.Й. Арбатський, М.Д. Голєв, П.М. Денисов, А.А. Медведєв, А.А. Уфимцева, О.О. Тараненко, В.А. Широков, А.К. Мойсієнко та ін.

Об'єктом нашого дослідження виступає реєстр Словника української мови в 20-ти томах (далі – Словник), над створенням якого працювали науковці Українського мовно-інформаційного фонду, Інституту мовознавства імені О.О. Потебні, Інституту української мови Національної академії наук України, а також вищих навчальних закладів України. Новий Словник, створений із використанням нової комп'ютерної технології лексикографування, розробленої в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України, представляє найбільш повне зібрання лексики сучасної української мови. Як базовий в ньому використано Словник української мови в 11-ти томах, матеріали лінгвістичного корпусу Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, який постійно поповнюється, частково лексичну картотеку Інституту української мови НАН України, яка містить близько 6 млн. карток. Матеріалом для проведення дослідження послужили статті електронної версії Словника української мови у 20-ти томах, що знаходиться на сервері Українського мовно-інформаційного фонду НАН України.

У ході роботи проаналізовано структуру лексичної семантики у її словниковому відображенні на прикладі іменникових лексем на позначення назв осіб та розроблено моделі їх побудови у межах лексико-семантичних груп (ЛСГ) „Особи”. Дослідження формул тлумачення дає можливість установити особливості реалізації значень слів через різні формальні конструкції та проаналізувати компонентний склад тлумачень лексем – назв осіб.

Розрізняється семантична структура слова та структура окремого значення слова. Семантична структура слова включає в себе сукупність окремих значень (лексико-семантичних варіантів, або семем), а структура кожного окремого значення слова складається з елементарних смислів (сем), ієрархічно організованої структури, в якій виділяється інтегративний родовий смисл (архісема) та диференціовальний видовий смисл (диференційна сема). Розрізняють також потенційні семи, що відображають різні асоціації, побічні властивості об'єкта, які реально існують або приписуються йому колективом. Дослідження семантичної структури слова проводиться за допомогою компонентного аналізу, який є одним із найпродуктивніших семасіологічних методів опису значень слів [3, 26]. Він являє собою опис елементів єдиного семантичного цілого: зіставлення вихідного й похідного значень, виявлення мінімальних складових семантики слова та їх значеннєвої спільності, визначення динаміки сем, причин та шляхів трансформації смислових компонентів слова.

У правій частині словникової статті лексичне значення реєстрового слова отримує вербальну репрезентацію через формулу тлумачення. Формули тлумачення виступають певним чином стандартизованими, відшліфованими конструкціями, у межах яких реалізується однозначне і прозоре функціонування елементів семантики. У структурно-функціональному аспекті формула тлумачення становить автосемантичне речення, що виступає достатнім для виявлення й однозначної кваліфікації його компонентів [12, 162].

Одним із шляхів вивчення мови як системи, у тому числі її лексичного складу, відображеного у словниках, є виділення лексико-семантичних груп, з'ясування їх смислової структури. У межах лексико-семантичної групи використовується певний семний склад, за допомогою якого будуються типові формули тлумачення лексем, що належать до цієї групи. На цей факт вказувала Е.В. Кузнецова, зазначаючи: „У кожній окремій лексико-семантичній групі набір диференційних сем виявляється специфічним” [6, 73].

Об'єктом нашого аналізу є ряд лексико-семантичних груп назв осіб за:

1) характерними зовнішніми та внутрішніми ознаками (моральними, психічними тощо); фізичним або психічним станом; соціальним становищем; 2) національністю; 3) родом діяльності, професією; 4) належністю до певних суспільних течій, угруповань, наявністю певних поглядів.

У лексикографічній традиції функція тлумачення, його призначення полягає в тому, щоб розкривати значення слова, попереджувати неправильне розуміння слів, термінів [9, 54]. Існують певні норми і способи побудови дефініцій, згідно з якими дефініції слів у Словнику подаються за допомогою певного формулювання. До способів побудови тлумачень дослідники відносять такі: синонімічний, спосіб тлумачення через посилання на більш широкий клас і розрізнявальні ознаки, описовий, перелічувальний, заперечний (негативний, або антонімічний), комбінації цих способів та ін.

Синонімічний спосіб побудови дефініцій. Сутність цього способу полягає в тому, що значення не зовсім зрозумілого або незрозумілого слова пояснюється більш зрозумілим і загальновідомим словом, подібним або тотожним за значенням. Синонімічні дефініції вказують перш за все на сферу застосування пояснюваного слова, розкривають обсяг його найменування. Для них характерна така загальна властивість – рівнооб'ємність основних частин. Це досягається уживанням у тлумаченні найменування, адекватного за семантичним обсягом, тобто синонімічного реєстровому слову. Цей спосіб найчастіше використовується у формулах тлумачення назв осіб за характерними зовнішніми та внутрішніми ознаками (моральними, психічними тощо); фізичним або психічним станом; соціальним становищем.

Синонімічна дефініція може складатися з одного слова-відповідника або з декількох. Для побудови синонімічного тлумачення повинно бути підібране таке слово, яке б містило достатню інформацію для розкриття значення реєстрової лексеми. Таких синонімів відносно небагато, тому нерідко використовуються синонімічні ряди. Наприклад: *Воїн – те саме, що вояк I; боєць, солдат; Підмайстер – помічник, підручний майстра; Рекрут – солдат-новобранець; Фанфарон – пихатий, гоноровитий, зарозумілий базіка; хвалько; Юрист – фахівець з правознавства, юридичних наук; практичний діяч у галузі права; правник, правознавець.*

Спосіб тлумачення через зазначення більш широкого класу і розрізнявальних ознак. Структура цього типу дефініції звичайно складається з двох частин: номінативної та описової. Перша частина (I) вказує на більш широкий клас осіб, а у другій частині (II) вказуються ті семантичні ознаки, які ідентифікують певну групу осіб. За допомогою цього способу побудовані дефініції назв осіб за національністю, назв осіб за родом діяльності, професією, в яких узагальнені ознаки, що виражають приналежність до класу, виражаються такими найменуваннями: „група племен”, „народ”, „народність”, „музикант”, „шахтар”, „кінематографіст” тощо: *Атапаски – група індіанських племен (I), що живе в резерваціях США і Канади (II); Вибійник – (у першому значенні) – шахтар(I), що працює у вибої, відбиваючи від пласта кам'яне вугілля, руду (II); Кобзар – український народний співець(I), що супроводить свій спів грою на кобзі(II); Лісоруб – робітник(I), який рубає або сплює і заготовляє ліс (II); Осетини – нація(I), що є основним населенням Осетії(II); Скрипаль – музикант(I), який грає на скрипці(II).*

Описовий спосіб. Характерною рисою цього способу є повна відсутність першого номінативного елемента. Вся необхідна для тлумачення інформація виражається описовою частиною, що вводиться у тлумачення назв осіб словами *той, хто*. Застосовується цей спосіб переважно при формулюванні тлумачень назв осіб за характерними зовнішніми та внутрішніми ознаками: *Жалібник – той, хто уболіває за інших, співчуває чимусь лихові, горю; Рекордист – той, хто досягає найвищих показників у чомусь-небудь; Утікач – той, хто втікає, втік звідкись.*

Описово-синонімічний спосіб тлумачення. При мінімальному обсязі використовуваних компонентів цей спосіб дозволяє з максимальною повнотою і точністю розкрити значення пояснюваного слова. Наприклад: *Амбітник – людина, що схильна до амбіцій; себелюбець, честолюбець; Кавалерист – той, хто служить у кавалерії; кіннотник; Окупант – той, хто бере (брав) участь в окупації; загарбник.* Синоніми допомагають уточнити семантику слова, виступаючи при цьому більш уживаними в мові його відповідниками, зміст яких повністю або частково збігається зі змістом витлумачуваного слова. Цей спосіб побудови дефініцій застосовується у всіх досліджуваних підгрупах назв осіб, крім підгрупи назв осіб за національністю, причому описова частина звичайно подається перед синонімічною: *Агресор – той, хто вдається до агресії; нападник, загарбник; Вояк – той, хто воює, б'ється з ворогом; боєць, воїн; Мельник – власник млина або той, хто працює в млині; мірошник.*

Описово-заперечний спосіб тлумачення представляє собою використання описових засобів побудови з уживанням антоніма до реєстрового слова. Найширше він представлений у структурі дефініцій підгрупи назв осіб, які належать до певних суспільних течій, входять до певних угруповань, назв осіб за зовнішніми та внутрішніми ознаками. У структурах тлумачення цих слів простежується вживання синонімічного елемента, що доповнює описову частину: *Англофіл – прихильник англійської нації, її культури; протилежне англофоб; Багач – той, хто має багатство (у I знач.); багата людина, багатий; протилежне бідняк; Добродій – той, хто дає кому-небудь допомогу, підтримку і т. ін.; благодійник; протилежне лиходій; Песиміст – песимістично настроєна людина; протилежне оптиміст.*

Перелічувальний спосіб. Цей спосіб на позначення назв осіб використовується досить рідко. При цьому мають місце відношення частини до цілого, окремого до загального. Якщо перелічувальний спосіб не дає достатньо повної семантичної характеристики слова, використовується *описово-перелічувальна* дефініція. У цьому комбінованому способі описова частина повно розкриває об'єм значення слова, а перелічувальна уточнює, конкретизує його, наводить більш уживані відповідники, наприклад: *Аграрій – (у третьому значенні) хлібороб, селянин; Волхв – у давніх слов'ян – ворожбит, чарівник; Монарх – єдиновладний глава держави (король, цар, імператор і т. ін.).*

Моделювання лексичної семантики слова у словниковому відображенні стосується іменникового складу лексико-семантичних груп назв осіб української мови. Семантика цих лексем орієнтується на об'єктивно вичленований відрізок зовнішнього світу, що зумовлює прозоре і однозначне виділення семантичних компонентів – сем – у структурі їх значення.

У семантичній структурі дефініцій підгрупи *назв осіб за характерними зовнішніми і внутрішніми ознаками (моральними, психічними тощо); осіб за фізичним або психічним станом; осіб за соціальним становищем* у якості архісем виступають такі найменування: „той, хто”, „людина”, „про людину” тощо. Якщо має місце вказівка на стать, то вживаються лексеми „чоловік”, „жінка”; на певний вік – „дитина”, „підліток”. Наприклад: *Акселерат – дитина, підліток, який характеризується прискореним фізичним і фізіологічним розвитком; Жартівник – той, хто любить жартувати (у I знач.); жартун; Товстун – товстий, повний чоловік, хлопець.*

При типовості більшості архісем назв осіб за зовнішніми та внутрішніми ознаками, диференційні семи їхніх тлумачень відзначаються значною різноманітністю. Формуючи значення назв осіб за зовнішніми ознаками, диференційні семи розширюють зазначене інформаційне поле, виражаючи риси зовнішності людини, будову, структуру її тіла, манеру одягатися тощо. Наприклад: *Астенік – (у другому значенні) про людину, для якої характерна певна будова тіла – високий зріст, вузька грудна клітка, довга шия, худорлявість і слабо розвинені м'язи; Силач – людина великої фізичної сили; Франт – той, хто модно й ошатно одягається.* Загалом формули тлумачення назв осіб за характерними зовнішніми ознаками будуються у вигляді такої типової схеми: „*X – той, хто / людина / особа тощо має певні зовнішні ознаки / структуру / будову*”. Формалізований запис побудови дефініцій умовно можна зобразити в такий спосіб: FT = A + DStruct, де A – архісема, DStruct – диференційна сема на позначення структури, будови та ін. тіла людини.

У назвах осіб за внутрішніми ознаками розкривається їхній фізичний, психічний стан. Диференційні семи виконують при цьому функцію конкретизаторів, які вказують на риси характеру, внутрішні якості людини, особливості її фізичного, психічного стану тощо: *Астенік – (у першому значенні) той, хто перебуває у стані астенії; Істерик – той, хто хворіє на істерію; Сидень – малорухлива, пасивна, бездіяльна людина; Хвалько – той, хто любить хвалити себе, хизуватися, хвастати чим-небудь; хвастун.*

Тлумачення назв осіб за соціальним становищем побудоване з використанням диференційних сем, що вказують на становище, статус людини у суспільстві, наприклад: *Аристократ – той, хто належить до аристократії; Бідняк – бідна, убога, неможлива людина; протилежне багач*. При цьому може вживатися часова диференційна сема: *Смерд – (у першому значенні) у стародавній Русі – селянин, який входив у селянську общину і сплачував данину феодалові тощо*. Типова модель побудови тлумачення має такий вигляд: „*X – той, хто / людина тощо / перебуває в певному стані / має певне становище*”. Формулюємо тлумачення: $FT = A + DState / DStatus$, де *A* – архісема, *DState* – диференційна сема на позначення стану особи, *DStatus* – диференційна сема на позначення становища особи у суспільстві.

У структурі дефініції підгрупи *назв осіб за національністю* виділяються: 1) найменування народів, які є основним або корінним населенням якоїсь держави: *Аргентинці – народ, що становить основне населення Аргентини*; 2) найменування бездержавних народів, при цьому обов'язковим є зазначення приналежності до мовної сім'ї: *Ассирійці – народ семітської етномовної групи, що живе в Іраку, Ірані, Туреччині, Сирії та деяких інших країнах*. У підгрупі назв осіб за національністю типовими архісемами у структурі тлумачення є лексеми „народ”, „населення”, „народність”, „нація”, „плем'я”, „група племен”. Узагальнена семантична ознака місця проживання реалізується у диференційних семах місця, простору, які входять до семантичної структури найменувань певних народів і виражають їхню локалізацію. Наприклад: *Англіїці – народ, який становить основне населення Англії; Караїми – народність, що невеликими групами живе в Україні та Литві й розмовляє мовою, яка належить до тюркської сім'ї мов; Норвежці – основне населення Норвегії і люди, які належать до норвезької національності; Уйгури – народність, що становить основне населення деяких західних районів Китаю, а також живе на території Казахстану, Киргизії і Узбекистану*. Дефініції значень цих слів будуються за формулою: „*X – народ / народність / населення, яке проживає на певній території / належить до певної мовної групи*”. Формулу тлумачення відповідних найменувань осіб можна умовно зобразити у такому вигляді: $FT = A + DLoc$, де *A* – архісема, *DLoc* – диференційна сема місця, простору.

До структури тлумачень назв осіб цієї підгрупи зрідка входять диференційні семи із вказівкою на час існування або виникнення певного об'єкта – часові (темпоральні) диференційні семи. Найчастіше вони вживаються у тих випадках, коли тлумачаться назви осіб за національністю, що належать до минулих епох. Вживаючись поряд із локальними семами, вони вказують на час існування, буття народу або племені, їхній рух та обмеженість у часі: *Анти – східнослов'янське плем'я, яке в IV–VI ст. заселяло територію між Дністром і Дніпром; Половці – тюркський кочовий народ, який в XI–XIII ст. населяв степи між Дунаєм і Волгою, включаючи Крим і басейн Дону та Сіверського Дінця*. Такі дефініції будуються за формулою: „*X – плем'я / народ, що заселяє певну територію у певний час*”. При цьому замість хронологічних рамок існування народу чи племені можуть використовуватися темпоральні прикметники типу *давній, старий, найдавніший*, наприклад: *Арамеї – стародавні семітські племена, що заснували кілька держав у Сирії та Месопотамії*. Формалізований запис назв тлумачень осіб за національністю має такий вигляд: $FT = A + DLoc + DTemp$, де *A* – архісема, *DLoc* – локальна диференційна сема, *DTemp* – темпоральна диференційна сема.

У семантичній структурі підгрупи *назв осіб за родом діяльності, професією* типовими архісемами є такі найменування: „той, хто”, „людина”, „особа”, „спеціаліст”, „фахівець”, „робітник”, рідше – „працівник”, „помічник”, а також узагальнені найменування роду занять людей: „учений”, „спортсмен”, „живописець” тощо. У Словнику дефініції назв професій мають такий вигляд: *Абрикосник – людина, що займається вирощуванням абрикосів; Вертолітник – водій вертольота, льотчик; Газетяр – (у другому значенні) той, хто займається продажем газет на вулиці, у транспорті; Соціолінгвіст – спеціаліст із соціолінгвістики; Диктор – працівник радіо або телебачення, який читає текст перед мікрофоном; Логік – учений, фахівець із логіки; людина яка логічно мислить; Гандболіст – спортсмен, який грає в гандбол; Пейзажист – (у першому значенні) живописець, який спеціалізується в галузі пейзажу; (у другому значенні) – письменник, митець, який описує природу*. У якості диференційних у смисловій структурі таких тлумачень виступають семи на позначення функцій, дій, операцій, виражаючи рід занять, професію особи тощо: *Алмазник – той, хто займається розвідкою, видобуванням і обробкою алмазів; Копач – робітник, який копає землю; Робітник (у першому значенні) – той, хто створює матеріальні цінності, працюючи на промисловому підприємстві; Студент – той, хто навчається у вищому або середньому спеціальному навчальному закладі*.

У дефініціях осіб на позначення роду занять людей тощо, вживаються диференційні семи, що називають об'єкт, на який поширюється дія. Такі дефініції будуються за формулою: „*X – той, хто / працівник / робітник тощо, який виконує певну дію, операцію*”.

У структурі значення цієї лексико-семантичної групи назв осіб іноді зустрічаються темпоральні диференційні семи, що актуалізуються у тлумаченні, коли мова йде про осіб минулих епох: *Акроболіст – давньогрецький воїн загону легкої кінноти, озброєний дротиком або луком та мечем, який не мав ні лат, ні щита; Гладіатор – у стародавньому Римі – спеціально підготовлений боєць із рабів або військовополонених, який на арені цирку бився з іншими бійцями або дикими звірами.*

Формули тлумачення окремих семем багатозначних слів назв осіб за родом діяльності, професією іноді демонструють розгалужену систему значень, що будуються послідовно від більш до менш уживаного: *Аналітик – (у першому значенні) фахівець, що здійснює збір, систематизацію, інтерпретацію та аналіз інформації, складання оглядів та прогнозів у різних сферах діяльності; (у другому значенні) фахівець, що займається аналізом речовин. Тютюнник – (у першому значенні) той, хто вирощує тютюн; (у другому значенні) робітник тютюнової промисловості; (у третьому значенні) торговець тютюном.* Тлумачення значень відповідних лексем можна узагальнити за допомогою такої формули: $FT = A + DA_{ct}$, де DA_{ct} – диференційна сема на позначення дії, операції тощо.

Структура дефініцій підгрупи на позначення *назв осіб, що належать до певних суспільних течій, дотримуються певних поглядів, входять до певних угруповань* має наступну семну структуру. У якості архісем вживаються узагальнені найменування „*послідовник*”, „*прихильник*” (зрідка – „*прибічник*”, „*представник*”), у складі описової конструкції – „*той, хто*”, „*член (певного угруповання)*”, „*учасник*”, „*людина*”, „*особа*”. Наприклад: *Активіст – діяльний член якого-небудь колективу; громадський діяч; Демократ – (у першому значенні) прихильник демократії; (у другому значенні) член демократичної партії; у третьому – людина демократичних поглядів, способу життя, поведінки; Патріот – той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий для них на жертви й подвиги.* Основними диференційними семами при цьому виступають функціональні семи, що виражають дію, спрямовану на певний об'єкт; певні погляди, схильність до чогось і т. ін., наприклад: *Абстинент – прихильник повного утримання від уживання спиртних напоїв, повної заборони їх виробництва і продажу; Індивідуаліст – людина, яка виявляє індивідуалізм (у другому знач.) у поглядах, поведінці.* Систематичне вживання цих елементів значення простежується в усіх тлумаченнях осіб цієї підгрупи, що говорить про їх типовість. Зрідка диференційною семою із вказівкою на час участі у певній події виступає темпоральна сема, наприклад: *Афганець – (у другому значенні) учасник війни в Афганістані (в 1979-1989 роках).* У семантичній структурі дефініцій назв осіб цієї підгрупи при потребі вживаються назви певних течій, угруповань, релігійних вчень: *Антропософ – послідовник антропософії; Індуїст – послідовник індуїзму; Наполеоніст – прихильник Наполеона та наполеонізму; Сепаратист – прихильник сепаратизму.* Формулу тлумачення можна передати таким чином: $FT = A + DA_{ct}$, де A – архісема, DA_{ct} – диференційна сема на позначення дії. Формула тлумачення назв осіб цієї підгрупи з темпоральною семою: $FT = A + DA_{ct} + DTemp$, де $DTemp$ – темпоральна диференційна сема. Належність особи до певних течій, угруповань тощо передається такою формулою: $FT = A + DObj$, де $DObj$ – об'єктна диференційна сема.

Дослідження лексичної семантики у її словниковому відображенні, яке стосується слів української мови на позначення назв осіб, відкриває перспективи створення комплексної лексикографічної моделі лексичної семантики слів у межах окремих семантичних полів. Виявлення типових способів тлумачення у рамках певних лексико-семантичних груп слів, встановлення системи формальних репрезентантів лексичної семантики є ефективним інструментарієм для моделювання семантичних мовних явищ у тлумачній лексикографії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арбатский Д.И. Толкования значений слов. Семантические определения. – Ижевск: „Удмуртия”, 1977. – 100 с.
2. Ахманова О.С. Основы компонентного анализа. – М.: Изд-во Московского университета, 1969. – 98 с.
3. Голев Н.Д. Об описании слов-денотативов/ Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1973. – 162 с. – С. 26-34.
4. Денисов П.Н. Лексика русского языка и принципы ее описания. – М.: Русский язык, 1980. – 252 с.

5. Жайворонок В.В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць// Мовознавство. – 1999. – №6. – С. 32-39.
6. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка: Учеб. пособие для филол.фак.ун-тов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1989. – 216 с.
7. Погрібна О.О. Дослідження семантичної структури іменникових дефініцій у тлумачному словнику // Мовознавство, 2003, № 1. – С. 84-88.
8. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж, 1985.– 171 с.
9. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. – 156 с. – С. 54-55.
10. Тараненко О.О. Новый словарь украинської мови (концепція і принципи укладання словника). – К.: К.-Подільсь., 1996. – 172 с.
11. Уфимцева А.А. К вопросу о так называемом дефиниционном методе описания лексического значения слова //Слово в грамматике и словаре. – М.: Наука, 1984. – 223 с.
12. Широков В.А. Элементы лексикографии. – К.: Довіра, 2005. – 304 с.
13. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). – М.: Наука, 1973. – 280с.

The article lights the semantic structure of noun definition, or exactly person names, in the Academic explanatory dictionary of Ukrainian language.

Key words: names of person, lexicographic definition, semantic word structure, models of definition constructions, lexico-semantic groups.

I.B. Mигович

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ КОНЦЕПТУ ТА СЕМАНТИКИ МОВИ

В статті розглянуто аспект взаємодії концепту як складного ментального утворення, що знаходить своє відображення в різноманітних одиницях мови, та семантичної структури мови. Зроблено стислий аналіз нового методу дослідження концептів – семантико-когнітивного підходу до вивчення мови

Ключові слова: концепт, когнітивна лінгвістика, семантичний простір мови, семантико-когнітивний підхід

На сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики активізуються міждисциплінарні дослідження концепту, яким притаманне поєднання лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, що впливають на способи вербалізації уявлень людини про оточуючий світ та саму себе як носія певної культури в рамках антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства.

Серед багатьох чинників формування сучасного когнітивного підходу до вивчення концепту слід зазначити розробку теорій категорії, заснованих на емпіричних даних та конкретних дослідженнях у царині філософії, антропології, психології, соціології та формування конкретної бази теоретико-методологічного дослідження мовного матеріалу (фреймова семантика, когнітивна граматика Е. Лангакера, терії ментальних просторів, концептуальної семантики Р. Джекендофа та когнітивних моделей Дж. Лакоффа). Прагнення лінгвістів реалізувати синтез різних парадигм, методів та принципів у вивченні концепту, який є здатним до віддзеркалення та виявлення психічних особливостей індивіду, культурних реалій, картин світу, певного етносу на тлі когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, психології, тощо, зумовлене необхідністю враховувати епістемологічні й онтологічні чинники при аналізі мовного матеріалу.

Однак попри те, що феномен концепту набув широкого розповсюдження та став деякою мірою модним об'єктом дослідження, він усе ще не отримав чіткого тлумачення в сучасній лінгвістичній науці. Деякі вчені трактують концепт як багатомірне ідеалізоване формоутворення або як одиницю ментального процесу, яка кодується у мові та відображає результат категоризації світу. Г.Г.Слишкін та В.І.Карасик тлумачать концепт як багатомірну ментальну одиницю з домінуючим ціннісним елементом, а процес його формування – як процес редукації результатів експериментального пізнання дійсності до меж людської пам'яті та співвідношення їх з раніше засвоєними культурно-ціннісними домінантами, відбитими в релігії, ідеології, мистецтві [3]. Це визначення підводить авторів до питання про співвідношення понять „концепт” та „цінність”, до